

OÙ SONT LES NEIGES D'ANTAN!

Het wordt een leraar Frans wat wee te moede wanneer hij, oude archieven en Jaarboeken doorsnuffelend, bevindt hoe eertijds de taal van cultuur en cuisine ook de taal van het beschaafde en eetgrage Roda was. Tegenwoordig is het op Rolduc even moeilijk als elders om het in deze tot vak verworven kunst tot een bescheiden voldoende te brengen.

Zeker, deftige Nederlandse kostscholen maakten er in de vorige eeuw een eigenaardige gewoonte van, de moederspraak te verloochenen voor wat men terecht beschouwde als het civilisatiemiddel bij uitstek. Toen Rolduc in 1843 zijn poorten opende voor ieder die er beschaving wenste op te doen, moest het zich wel, uit zelfrespect, bij deze gewoonte aansluiten, temeer omdat er uit de Luikse tijd een uitgesproken Franse traditie achtergebleven was.

Deze onderdompeling in de Franse cultuur was overigens niet voor iedereen een grondige reiniging: sommige dialectvlekken bleven zo hardnekkig, dat het vermaarde notensysteem er herhaaldelijk aan te pas moest komen. Wie de uit menig jaar bewaarde „listes des bonnes notes perdues” doorbladerd, vindt op haast iedere bladzijde vermeld: „n'ont pas parlé français”, of „ont parlé allemand”, „ont parlé hollandais”, of nog erger, „ont parlé patois”. Dit is begrijpelijk, het bloed kruipt immers waar het niet gaan kan, maar wat te zeggen van degenen die „ont fait avec négligence leur devoir français”, „ne sont jamais en règle pour leur devoir français”, savent rarement leur leçon française”? Het niet spreken van de Franse taal werd gestraft met het zogenaamde signestelsel. Met het „signe”, een klein boekje, in zijn zak, diende de betrapte leerling op te

letten of iemand in zijn omgeving wellicht Nederlands, Duits of dialect sprak. Deze was dan verplicht het „signe” over te nemen en toe te zien of hij het op zijn beurt kon kwijt-raken aan een niet Frans sprekende kame-raad. Zo dikwijls als men met het „signe” in aanraking kwam, moest men één cent betalen. Eenmaal per jaar werden de gezamenlijke signe-boeten, ergens in een herberg in Kerkrade of Herzogenrath, in klasverband uitgegeven: het potverteren geschiedde onder aanvoering van de klasseleraar, die er gewoonlijk nog een extra-bijdrage bij deed. Later werd het signe-systeem ook voor andere overtredingen toegepast. Van Deysse spreekt van „boete-stuivers”¹⁾. De Duitse discipelen moet deze toestand welhaast tegennatuurlijk geleken hebben, want Pothast schrijft ergens in zijn autobiografie, dat de Germanenzonen het doorgaans nog geen twee jaar op Rolduc uithielden, zodat aan gene zijde van de grens ons onderwijsinstituut de naam van „Strafanstalt” ontving²⁾. En dat terwijl zij, tot lering van de anderen, kennelijk een dag of meer in de week hun Duitse hart konden ophalen: een veelgegeven noot was ook: „n'ont pas parlé la langue du jour” — Frans of Duits, later ook Engels³⁾.

Pothast zelf was een ijverig Fransspreker.

¹⁾ Emile Coenders, Herinnering „Rolduc”, Feuilletton in Utrechts Dagblad, 1899-1900. Hierover meer in het artikel „Luim en Ernst van vóór 100 jaar” elders in dit Jaarboek. Zie ook L. van Deyssel, De Kleine Republiek, Amsterdam², z.j., p. 278-279.

²⁾ Pothast, Autobiographie (onuitgegeven), p. 46.

³⁾ Prospectus van omstreeks 1900: „Het Fransch is de gewone omgangstaal in het gesticht; voor meer gevorderde leerlingen wordt, op bepaalde dagen in de week, ook het onderhoud in de Hoogduitsche en Engelsche taal toegestaan en aanbevolen.”

Ofschoon leraar Duits, moest hij eens van directeur Peters vernemen: „vous devez devenir une spécialité en fait de français“⁴⁾. Elders lezen wij dat hij zich zozeer aan het spreken en schrijven van het Frans had gewijd, dat hij zowaar zijn Nederlands niet behoorlijk meer kende!⁵⁾ Een prijzenswaardige uitzondering, deze Pothast, lijkt ons: op bladzijde 22 en 32 van zijn autobiografie zegt hij over een bepaalde leraar, dat deze „prononce très mal le français“, en wij wagen te veronderstellen, dat er zo wel meer geweest zullen zijn.

Hoe dan ook, het Frans nam op Rolduc van de vorige eeuw een centrale plaats in. Dat zijn beschavende invloed op menigeen faalde, moge blijken uit noten als: „a brisé sa tasse en la jetant à terre“, „ont passé par les fenêtres après la prière du soir“, „a lancé de la bière(!) à la figure d'un autre“, enz. Of laten wij liever aannemen, dat deze buitensporigheden de kwaaltjes waren, waarmee ieder opvoedingssysteem te maken heeft: de jeugd van alle tijden heeft er nu eenmaal enkele jaren voor nodig om zich van zijn bolster te ontdoen.

Het blootleggen van de pure kern geschiedde met name in de klas, met behulp van de zoetstgevooisde der talen. In de klas was de voertaal Frans, en het Latijn werd bij voorkeur in het Frans vertaald⁶⁾. Over het onderricht in de Franse taal zelf vertelt ons een schoolprogram uit de 50-er jaren het een en ander. Op de eerste klas van het gymnasium werd Frans gesproken (dialogues) en in de tweede klas reeds oefende men zich in het schrijven van Franse brieven. De derde en vierde klas legden zich toe op de kunst van het Franse opstel, terwijl de vijfde en de zesde poëzie in het Frans pleegden. Op de hogere klassen bestond het onderwijs in de

letterkunde hoofdzakelijk uit een grondige explicatie van het klassieke toneel: Racine, Corneille, enz. Ook schrijvers als Boileau, La-martine stonden op het programma⁷⁾.

De contemporaine literatuur was minder in trek. Wel stond Louis Veuillot in de jaren 60-65 in hoge ere: in de refter werden zijn „Pélérinages de Suisse“ en „Rome et Lorette“ voorgelezen, en verschillende heren hadden het fel-polemische „L'Univers“ tot lijfblad⁸⁾. Verlaine echter werd zelfs rond 1900 nog niet zo erg gewaardeerd, als men tenminste Mr. van Haastert geloven mag, die vertelt, dat zijn leraar-Frans de dichter van „Sagesse“ maar een rijmelaar vond, hetgeen overigens Mr. van Haastert niet belette, wekenlang rond te lopen met in zijn oren de zoete muziek van „Il pleure dans mon coeur“!⁹⁾.

De vruchten van deze bestendige confrontatie met de Franse letterkunde konden uiteraard niet uitblijven. Wij hebben het genoeg de lezer bekend te maken met enige in de archieven gevonden „Pièces de poésie, composées par les élèves à l'occasion de la distribution des prix solennelle“, lopende over de jaren 1857 tot en met 1868.

In R. J. 1926 schrijft Pater J. Alberdingk Thijm S.J. over een gedeelte van deze gedichten, de zogenaamde „bouquets“, zo geheten omdat zij de begeleiding vormden van een tuiltje bloemen, dat door de jongste der leerlingen aan de presiderende bisschop of bisschoppen werd aangeboden. Pater Thijm stelt de „bouquets“, wij nemen aan op goede gronden, op naam van de rhetorica-leraar, de latere Rolducse directeur, W. Everts. Een tiental jaren lang (1858-1868) werden deze literaire ruikertjes, tegelijk met de overige prijsuitdelingspoëzie, opgenomen in een bundeltje, dat telken jare aan de bezoekers van de prijsuitdeling werd uitgereikt¹⁰⁾. De „bouquets“ munten uit door charme, eenvoud, gratie; zij treffen door een ongedwongen toon, een onbevangen natuurlijkheid. De maker liet zich gaarne inspireren door La Fontaine: een gedichtje als „Le Chêne et la Fleur“ (1860), bij voorbeeld, zou de grote fabeldichter geen oneer aandoen¹¹⁾.

De andere op de dag der prijsuitdeling voorgedragen gedichten, niet alleen in het Frans, maar ook in het Nederlands, het Duits, het Latijn en zelfs in het Grieks, halen het niet bij de hartverwarmende eenvoud van de „bouquets“. Zij missen een persoonlijk karakter, gaan mank aan schoolse imitatie, weten niet altijd holle woordenpraal te vermij-

4) Pothast, o.c., p. 39.

5) Idem, p. 13.

6) Coenders, o.c.

7) Wij stellen ons voor in een volgende aflevering dieper op het onderwijs in de Franse taal- en letterkunde in te gaan.

8) R.J. 1923, p. 63.

9) R.J. 1922, p. 59. Mr. H. van Haastert was leerling van Rolduc 1899-1905.

10) Als Pater Thijm veronderstelt, R.J. 1926, p. 87, dat deze bouquets met Dr. Everts' literaire prestaties en ontstaan en voorgoed verdwenen zijn, heeft hij het o.i. bij het rechte eind: in de archieven troffen wij over andere jaren geen exemplaren aan, met uitzondering van 1891.

11) Zie R.J. 1926, p. 88, waar „Le Chêne et la Fleur“, tegelijk met enige andere bouquets van Dr. W. Everts, volledig staat afgedrukt.

den en getuigen vaak van een vroomheid die de onze niet meer is. Niettemin bevinden er zich meerdere zeer geslaagde verzen onder — alexandrijnen, octosyllaben, sonnetten — met het enige gebrek, dat de invloed van classicisme en romantiek te duidelijk aanwijsbaar is. De lezer oordele zelf. De gedichten zijn te lang van adem (een teken des tijds!) om ze in hun geheel af te drukken. Hier volgen enkele grepen:

Uit „La Veille des Vacances” (1858):

„J’aime, ô bosquet, ton frais feuillage,
Tes grands chênes, tes verts ormeaux,
Tes fauvelles au doux ramage
Retentissant au bord des eaux.

J’aime l’antique Sanctuaire,
Où nos accords mélodieux
Avec l’encens et la prière
Montent confondus vers les cieux.

Mais de ce bonheur sans alarmes
Que de fois mon coeur filial,
Hélas! oublia les doux charmes,
Pour ne penser qu’au toit natal!”¹²⁾

Een heel andere geest ademt „Adieux à Rolduc” (1859):

„Faut-il donc te quitter, Rolduc sainte
demeure?
De mon triste départ, oui, j’entends son-
ner l’heure;
Ah! pour le plus heureux c’est l’heure
du plaisir!
Amis, je dois mêler à vos chants d’allé-
gresse
Mes pleurs et ces accents, qu’arrache la
tristesse:
Adieu, Rolduc! il faut partir!

Et je ne verrai plus ni ce charmant bo-
cage,
Où nous chantions gaîment, étendus
sous l’ombrage;
Ni ces lacs, dont les bords nous voyaient
folâtrer!
Non, je n’entendrai plus, Idans l’ombre
et le silence,
Le rossignol plaintif soupiner sa romance,
Qu’il m’était si doux d’écouter!”¹³⁾

In ieder geval leggen deze werkstukjes getuigenis af van een ongekende vaardigheid in de Franse taal: wel een bewijs dat

het onderricht in de spraak van Boileau — een onderricht dat veelvuldig belangrijke passages van de grootste auteurs van buiten liet leren — van diep-ingrijpende betekenis was¹⁴⁾.

Het is jammer, dat na 1868 het bundeltje slechts sporadisch verscheen: alleen bij buitengewone gelegenheden, als in 1891 en 1893; in 1891 bij gelegenheid van het 40-jarig priesterfeest van directeur Everts (van wiens hand zijn de „bouquets” ter ere van Mgr. Aristide Rinaldini, apostolisch internuntius te Den Haag, Mgr. Boermans en Mgr. Everts?) en in 1893 naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van het „nieuwe” Rolduc. In beide bundels is het Frans naar een bescheiden plaatsje verdrongen: behalve de middelmatige „bouquets” bevat de recueil van 1891 geen enkel Frans gedicht, en die van 1893 beperkt zich tot een loflied op de Vijftigjarige — in Frans proza!

Wel werd op 13 juli 1908 (800 jaar na de aankomst van Ailbertus te Rolduc) een historisch spel opgevoerd, „Le vénérable Prêtre Ailbert”¹⁵⁾. Het stuk, dat zich baseert op de Annales Rodenses, toont ons Ailbertus in de woelige omstandigheden van zijn tijd. In beweging stijf, niet zonder grootse allure, met enkele dichterlijke vrijheden ten aanzien van de historische werkelijkheid, worden de gebeurtenissen geschilderd, die voor de lotgevallen van Rolduc van zo immense betekenis zouden zijn. Het geheel eindigt met een profetische (terug)blik in de toekomst, die het Ailbertus mogelijk maakt, in een lange monoloog, de verdere historie van ons huis te verhalen: „Les siècles passeront. La face de la terre sera changée, mais ta race, o noble comte, ne sera pas éteinte et l’amour envers

¹²⁾ Men lette op de duidelijk aanwijsbare invloed van de Franse romantiek, met name van Lamartine, die volgens het schoolprogramma uit de 50-er jaren veel gelezen werd in de klas.

¹³⁾ De woordkeuze van de eerste strofe duidt op sterke classicistische invloed: demeure, j’entends sonner l’heure (Racine), les pleurs, qu’arrache la tristesse, terwijl de tweede strofe eerder op de romantiek is geïnspireerd: lacs, l’ombre et le silence, le rossignol plaintif, soupiner.

¹⁴⁾ Het schoolprogramma van omstreeks 1850 vermeldt in een voetnoot: „On exerce constamment la mémoire des élèves. Dans toutes les classes les élèves sont obligés d’apprendre par coeur les morceaux les plus remarquables des autres expliqués.”

¹⁵⁾ „Le vénérable Prêtre Ailbert, Fondateur de Rolduc, Scènes historiques 1107-1108”. Dit spel is in verschillende exemplaren in het archief van Rolduc aanwezig.

ceffe maison restera vivant dans leur coeur(...) Qui te consolera, o fille de Sion? Tes gardiens sont dispersés! couverte de haillons, tu tends la main à quiconque passe à côté de toi. N'y a-t-il personne? Ah, voilà que sur le trône de saint Lambert se lève un de tes successeurs, o noble Evêque! Son coeur bat d'amour pour la jeunesse. O généreux pasteur du trompeau du Christ, o allez, allez à elle, prenez-la en pitié, pansez ses plaies hideuses. Il y a va, et Rolduc, mère d'une nombreuse jeunesse, reprend ses habits de joie et autour d'elle résonnent les chants d'allégresse . . ."

Het spel van 1908 bevat een strofe van het „Adieu Rolduc“, die afwijkt van de gangbare. De vier eerste regels zijn ons welbekend: „Adieu Rolduc, séjour de mon enfance“, enz., maar dan volgt:

„Il faut quitter ce sanctuaire,
Adieu, riant séjour des bois!
Bénis Rolduc, c'est ma prière,
Grand Dieu, bénis-le mille fois.“

Deze aan het spel aangepaste versie lijkt ons beter te klinken dan het vreemde: „Je pars pour consoler un père“, waarop de onpoëtische en onmuzikale variant bestaat: „Je pars pour le grand séminaire“¹⁶⁾. Pothast verzekert ons, dat het „Adieu Rolduc“ teruggaat tot 1844 en gedicht werd door directeur Peters, op de wijs van een oud Frans volksliedje: op de prijsuitdeling van 1844 werd het voor het eerst ten gehore gebracht¹⁷⁾.

Omtrent ons „Lève Rolduc“ bestaat niet zoveel zekerheid. In de archieven valt hierover geen spoor te bekennen, zodat wij haast gedwongen zijn aan te nemen dat het van recente datum is. Persoonlijk opperen wij graag de veronderstelling, dat het misschien geschreven is bij gelegenheid van de uitvoering van het hierboven genoemde historische Ailbertus-spel, in 1908. Dit is tenminste het eerste document, waarin „Lève Rolduc“ wordt aangetroffen. In Deel II, Scène III staat de volgende tekst:

„Lève Rolduc, ton front radieux
Dieu te bénit du haut des cieux,
Ils sont à toi, tes fils nombreux,
Sainte Cité, reçois nos vœux.“

¹⁶⁾ Naar het in het archief van Rolduc bewaarde concept van directeur Peters.

¹⁷⁾ Pothast, Annales de Rolduc (onuitgegeven), p. 17.

¹⁸⁾ Wanneer de eerste uitgave van dit gebedenboek verscheen, was niet meer te achterhalen.

Met uitzondering van regel drie zijn dit de woorden van ons lijdied. In de feestprogramma's van 1911 en 1913 ontdekten wij de variant: „Vous près de toi tes fils nombreux.“ (Werd de hymne herhaaldelijk afgedrukt omdat de leerlingen er nog niet voldoende mee vertrouwd waren? Dit zou er dan op kunnen duiden, dat zij in deze tijd is ontstaan).

Op velerlei wijze beijverde men zich dus om de jeugd van Roda in de tale Frankrijks wijs te maken. Dat daarbij ook de preken op zon- en feestdagen gedeeltelijk in het Frans gehouden werden, zal nu geen verwondering meer wekken. Het genre der welsprekendheid werd trouwens met verve beoefend. Zo zijn er nog meerdere „oraisons funèbres“ bewaard, met name van de hand van de directeurs Everts en Corten. Deze lijkreden zijn van een eloquentie, die men thans tevergeefs zou zoeken. Karakteristiek voor de retorische stijl van die dagen is wel, dat een verhandeling over Rolduc's geschiedenis, onder de dorre titel van „Notice historique sur l'Abbaye de Rolduc“, van de geleerde filosofieprofessor Neujean, de vorm aannam van een redevoering. Het in 1868 gepubliceerde geschrift rechtvaardigt zichzelf met de opmerking: „La forme oratoire nous semblant la plus convenable pour l'occasion (. . .), ce travail devint naturellement un discours“.

Directeur Corten schreef een 500 pagina's tellend gebedenboek, „L'élève chrétien sanctifié dans sa vie et dans ses études, Recueil de prières et d'exhortations pieuses, dédié aux élèves de Rolduc“, dat in 1904 een derde uitgave beleefde bij N. Alberts, Kerkrade¹⁸⁾. In 1889 was verschenen „Confession et Communion, Exhortations et Prières à l'usage de la jeunesse, par R(enier) C(orten)“. Nog ouder (1863) is de „Recueil de Prières journalières à l'usage du Petit Séminaire de Rolduc“. En welke oud-Rolducien herinnert zich niet de „Kerkelijke Gezangen ten gebruike der Studenten van Rolduc“, ondanks hun Nederlandse titel een bundel vol vele schone Franse liederen voor de grote feesten van het kerkelijk jaar en de verschillende dagen van de week: „Qu'ils sont aimés“, „Venez, divin Messie“, „C'est le mois de Marie“, enz. Nog in de tijd van het kleinseminarie zijn deze liederen helaas afgeschaffd alleen het onsterfelijke „Donne-nous un beau jour“ heeft zich, voor de jaarlijkse mei-pelgrimage naar Schaesberg, weten te handhaven.

Aan alle geschapenheden komt een einde:

ook aan het Frans op Rolduc kwam een, min of meer smadelijk, einde. De lijkrede op de in 1909 overleden francofiële directeur Corten werd, o ironie, in het Nederlands gehouden! Onder januari 1912 vermeldt het diarium van J. Raven, dat „vanaf heden het spreken van de Franse taal enkel nog verplicht is tijdens het ontbijt; voor het overige wordt het alleen aangeraden”. De aantekening geeft te verstaan, dat vooral de zorgeloosheid der jongere leraren als oorzaak van het in onbruik geraken van het Frans moet worden beschouwd!¹⁹⁾. Met ingang van het nieuwe schooljaar werden ook de gebeden in het Nederlands gezegd²⁰⁾.

Als voertaal in de klas was het Frans al veel eerder verdwenen. In de tijd van de leerling Julius Bachem (1858-1863) werden Latijn en Grieks uit Franse leerboeken gedoceerd, maar wiskunde werd toen reeds in het Nederlands onderwezen²¹⁾. Toen Ariëns op Rolduc kwam, ging, aldus Brom, het onderwijs juist helemaal Nederlands worden²²⁾. De omschakeling schijnt in Ariëns' tijd (1870-1878) geheel tot stand te zijn gekomen en samen te hangen met de aanpassing van het schoolprogram aan de staatseisen: in 1872 werd immers een officieel begin gemaakt met de vijfjarige H.B.S. en in 1876 werd, door de Hoger-Onderwijs-Wet, de voorbereiding tot de universiteit wettelijk geregeld.

Zo ging het Frans ten onder. Helemaal ten onder? Toch niet. Het kon wel niet anders of in de Rolducse groepstaal moesten sporen achterblijven. De maaltijden zijn tot op de dag van heden nog alle in het Frans: diner, goûter, souper, met uitzondering van het déjeuner, dat tegenwoordig ontbijt heet. De slaapzaal draagt nog het uitdagend opschrift „dortoir”, maar het woord is praktisch uit de omgangstaal verdwenen, ofschoon het chambrette nog immer bestaat. Men speelt op de cour, en ook wel eens op de speelplaats, en 's zomers in het bosquet, de ijzeren weg (herinnering aan chemin de fer?) is een geliefkoosde wandelroute, die men, al of niet in compagnie-verband, afsleurt, en op de basse-cour mogen alleen filosofen komen. Het carré (groot zowel als klein) wordt thans door de serre-club bijgehouden. Als er congé is, stelt iedereen zo'n vrije middag op hoge prijs, en ook met de jour des jeux vermaakt men zich uitstekend. Wie de ziekenzuster moet hebben, dient zich op de infirmerie te vervoegen. En de filosofie bestaat verkeerdelijk uit philosophie inférieur en philosophie supérieur, maar dat zal wel een gevolg zijn

van het feit, dat men vroeger van cours inférieur en cours supérieur sprak. Van de gesprekken op Treize heeft de huidige jeugd, precies als die uit de tijden van weleer, een allerzonderlingste voorstelling, zelfs nu deze gevoerd worden in een ruimte, die het nummer 46 draagt. Behoren de woorden surveillance en surveillant in Nederland waarschijnlijk tot het algemene (kost)schooljargon, de prix général, in de jeugdige monden verbasterd tot klassesprix of dé prix zonder meer, is typisch thuis op Rolduc, ook al wordt hij niet per se aan iedere klas toegekend.

Vóór de oorlog sprak men nog van lecture, lavoirs, promenade, corridor, infirmier, jubé, en was de journalier-surveillance een vervelend karwei. Tot 1940 ook werden de noten in het Frans voorgelezen, waarvan alleen brokstukken tot de aan het Frans ontvende jeugd doordrongen: „absentés des autres”, „jeux de mains”, „trop tard”. En het moet eveneens omtrent die tijd zijn geweest, dat de heren met monsieur werden aangesproken. Dat zij nu door de volksmond nog steeds hardnekkig professor worden geheten, hangt tenslotte ook samen met het Frans, maar heeft niets te maken met de reden, die de hooggeleerde Brom suggereert: „Het onderwijs dreef (. . .) op de persoonlijkheid van de leeraren, die hun volslagen gemis aan vakopleiding bedekten met de Franse titel van professor!”²³⁾.

¹⁹⁾ Diarium aug. 1909 - aug. 1926 (onuitgegeven), p. 35: „Abhinc lingua gallica est obligatoria tantum durante prandio; secus est de consilio. Dolendum valde quod, labente in hoc puncto paulatim disciplina, incuria praesertim professorum juniorum, usus linguae gallicae in nostro Seminario tantum defecerit.”

²⁰⁾ o.c., p. 40: „Inde a 13 sept. preces communes: Matutinae, Vespertinae, ante et post studia et scholas, ante et post mensam, dicuntur lingua vernacula. Quae omnia triste mihi desiderium reliquerunt np. usum linguae gallicae sic interire et vestigia Seminarii evanescere.”

²¹⁾ Julius Bachem, Lose Blätter aus meinem Leben, Freiburg 1910, p. 5-6.

²²⁾ Gerard Brom, Alfons Ariëns, Amsterdam 1941, dl I, p. 23.

²³⁾ Gerard Brom, o.c., p. 22.

Dit artikel heeft niet meer willen zijn dan een voorlopige verkenning door een gebied, dat interessant genoeg is om voor verdere exploratie in aanmerking te komen. Graag willen wij een volgend jaar wat nader op een en ander ingaan en met name het Franse onderwijs aan een onderzoek onderwerpen. Mochten er lezers zijn die zich hieromtrent lezenswaardige bijzonderheden herinneren, dan verzoeken wij hen zo vriendelijk te willen zijn ons deze te doen toekomen.